

1922 Yangını Sonrasında İzmir’de Bunalımlar

After a Fire in İzmir Crisis in 1922

Sinan DEMİRTÜRK*

Mevlüt KAYA**

Özet

1922’de İzmir’in kurtuluşu ile şehri terk etmeye başlayan yabancı unsurlar, bu terk ediş sürecinde şehrin en önemli noktasında çıkardıkları yangınla, İzmir şehrinin 1970’li yıllara dek kader haritasını çizecek bir faciaya yol açmışlardı. Bugün hala güncelliğini koruyan 1922 Büyük İzmir Yangını’nı bu çalışmamızda; İzmir şehrine ve ülkeye getirdiği bazı bunalımlarla ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: *İzmir Yangını, Ekonomik Bunalım, Hastalıklar, Meskenler.*

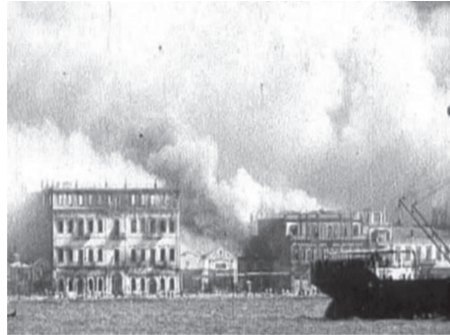
Abstract

Foreigners began to flee the city in 1922 with the elements of the liberation of İzmir, the city’s most important point in the process produced a fire that left the progress payment, until the fate map of the city of İzmir early 1970s opened a way to draw a disaster. In this study still remains timely today 1922 Burning Large İzmir, İzmir city and the country will deal with some of the crises.

Keywords: Fire in İzmir, Economic Depression, Illness, Dwellings.

Giriş

Savaş üstüne savaşlarla tüm Anadolu şehirleri gibi yorgun düşen İzmir, 15 Mayıs 1919’da Yunanlılar tarafından işgal edilmiş, 9 Eylül 1922 tarihinde ise Yüzbaşı Şerafettin¹ ve silah arkadaşlarının içinde bulunduğu ordunun başarısıyla birlikte kurtuluşa ermişti. Bundan dört gün sonra ise (13 Eylül 1922) faili halen meçhul sayılan² Büyük İzmir

* Öğretim Görevlisi, CBÜ Doktora Öğrencisi, sinandemirturk@gmail.com

** Tarih Uzmanı/Araştırmacı-yazar (mkaya611@hotmail.com).

1 Bkz. Kemal ARI, **Üçüncü Kılıç: İzmir’in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin**, Zeus yay., İzmir, 2006.

2 İzmir Yangını’nın faili hakkında, tanıklıklara dayalı çeşitli görüşler için bkz. Pelin Böke, **İzmir**

Yangını³ başlamıştı. Mevcut kaynakların objektif bir analizi yapıldığında, kesinlikle Türklerin sebebiyet vermediği ispatlanmış olan bu yıkım, sahilden içeriye doğru 1 km. derinlikte ve sahil boyu 2,5 km. uzunluğu kapsayan alanda gerçekleşmiş; bağları, bahçeleri, evleri, ocakları yıkmıştı. Neticede Osmanlı'nın düşüş dönemlerinden beri hiç yüzü gülmeyen İzmir kenti, dert üstüne dert edinmişti.

1923 Lozan sonrasında ise yine yığınla mesele, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni bekliyordu. Bin bir türlü yokluklar, siyasi kargaşalar, batılı devletlerle olan sınır anlaşmazlıkları, mübadele ile gelen etabli sorunu; bunları konaklandıracak mekân ve mali yetersizlikler...⁴

Bu dönemlerde Türkiye'nin en çok meşgul olduğu konulardan biri de mali bunalımdır. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, çoğu ülkeler gibi, Türkiye'yi de olumsuz tesirlerinin abluğasına almış, bu durum her sektörde kendini belli etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren giderek artan ihtikârlık olayları 1929 Bunalımı ile son haddini bulmuş, bunu İkinci Dünya Savaşı'nın kıtlıklarla geldiği dönemlerde de orantılı bir biçimde sürdürmüştür. Bu dönemde bilhassa güvenlik açısından büyük tehlikeler ortaya çıkmış, suçlarda patlama yaşanmıştır. Ancak, durum sosyal-psikolojik açıdan incelenmeye alındığında görülen şudur: Aç ve çaresiz kalan halk, yoksulluk ve geçimsizlikten bitap düşmüş, olaylar zincirinin temeli böyle atılmıştır. Bu dönemde çeşitli suçlar⁵, geçimsizlikler, intihar olayları⁶ ve cinnet ve cinayetler gazete sayfalarının klasik haber konuları haline gelmişti. Türkiye'nin büyük şehirlerinden biri olan İzmir, şüphesiz bu durumlardan en çok etkilenen birkaç merkezden biriydi. Gerçekten de “büyük başın derdi, büyük” oluyordu...

Tüm bunlarla birlikte, İzmir'de karşı konulması imkansız olaylar da meydana geliyordu. Elbette ki bunlar; doğal afetlerdi, bir de kişilerin sebep oldukları büyük kazalar... İzmir bunlardan payına düşenden daha fazlasını alıyordu, büyük şehir olmanın getirdiği “büyük ihtiyaçlar”dan dolayı...

1919-1922 Tanıklıklar, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2006, s. 193-198.

- 3 Yangın ve sonrasında durum için bkz. Erkan Serçe vd., **Küllerinden Doğan Şehir**, İzmir Belediyesi yay., İzmir, 2003.
- 4 Mübadele konusu Türkiye'nin maddi manevi buhranda olduğu dönemlere yepyeni bir sıkıntı ekleyerek, adeta ülkenin siyasi ve sosyal çehresini değiştirmiştir. Mübadele'nin bu yöndeki olumsuz getirileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Arı, **Büyük Mübadele**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2003.
- 5 Büyük Bunalım'da İzmir'de suçlar üzerindeki artış ve suç oranları dağılımı için bkz. Mevlüt Kaya, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nda İzmir'de Yankesicilik, Gasp Ve Hırsızlık Faaliyetleri”, (Yayınlanmamış Makale), İzmir, 2008.
- 6 Buhranın cinnet ve intihar olaylarına sebebiyet verdiği doğrultusundaki görüşleri, şu çalışma çok iyi doğrulamaktadır: Alev Gözcü, “Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arka planı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, VI/14, (2007/Bahar), s.s. 85 101.

1922 İzmir Yangını Sonrası Genel Durum

Yangınlar diyarı İzmir, tarihte, çoğu depremle gelen birçok büyük ve küçük çaplı yangına sahne olmuştu. Bunların kimilerinde ciddi can ve mal kayıpları olmuştu. Kayıtlara geçen bazı İzmir yangınları şöyledir⁷:

10 Temmuz 1688 Yangını,

1737 Yangını,

1763 Yangını,

3 Temmuz 1778 Yangını,

1797 Yangını,

1834 Yangını,

1841 Yangını,

6 Mart 1842 Yangını,

1845 Yangını,

1852 Yangını,

1861 Yangını,

1882 Yangını,

13 Eylül 1922 Yangını.

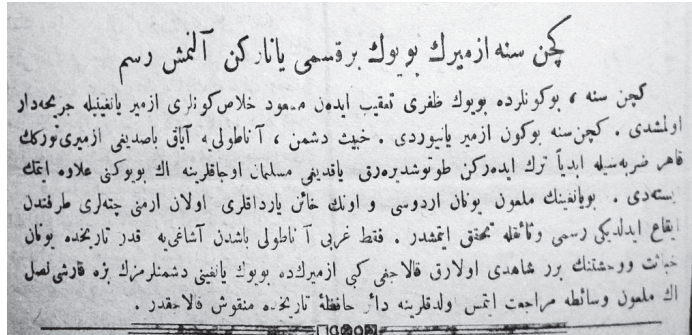
Bu vakaların dışında, çeşitli tarihlerde İzmir'de ev, dükkân, arazi vb. yangınları da gerçekleşmiştir. Mercek altına aldığımız dönemde meydana gelen Menderes Vadisi yangını buna bir örnektir. 1924 yılında Menderes Vadisi yanmış, bununla birlikte birçok bağ-bahçe ve korunak da hasar görmüştür ki; bu da en zayıf ekonomiye sahip olunan bir döneme tesadüf etmiştir⁸.

13 Eylül 1922 Yangını...

Gerçekten bu, büyük bir afetti; *Akdeniz'in İncisi* alevler arasında kızıla bürünmüştü. Geniş bir alana yayılan bu afet, birçok ev, işyeri, resmi daire, sahil korunağı, araç-gereç ve bağ-bahçeyi küle çevirmişti. Bu demekti ki, her alanda devletin verdiği büyük kayıplar vardı. Öyle ki, çoğunun telafisi mümkün bile değildi... Ortada ise zayıf bir ekonomiye sahip, yeniden inşa sürecine girmiş bir ülke vardı. "Ülke" diyoruz, çünkü zararları telafiye

şehrin belediyesinin ne derece gücü olabilirdi? Bu ancak, -kısıtlı da olsa- ülke bütçesinin çözüm getireceği bir haldi.

(*Müşterek*, 10 Eylül 1923)

7 İzmir yangınlarına ait verilerin alındığı kaynakta ayrıntıları da yazılmıştır. Bkz. Abdullah Martal, *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, Yazıt yay., İzmir, 2007, s. 138-144.

8 *Ahenk*, 2 Eylül 1340.

Yangından sonra, imar ve yeniden yapılanma süreci başlamıştı. Ancak, bu dönemde ortaya çıkan mübadiller meselesi, genel olarak bu süreci yavaşlatıyordu. Çünkü mübadele ile gelenlere, kalacak yer, toprak ve iş vermek gerekiyordu. Ancak bu dönemde İzmir'in imkânları mevcut halkına dahi yetmez iken, göçmenlere ne gibi imkânlar tanıyabilirdi? Fakat elde bulunan mevcut hazine, elden geldiğince göçmenlere bazı haklar verilmesi şartı ülke tarafından yerine getirilmek durumundaydı. Bu hakların tam anlamıyla teslim edilmesi, içinde bulunulan imkânsızlıklardan ötürü, 1940'lı yıllara kadar uzamışsa da bu tarihlerde de tam manasıyla halledilememişti. Bir yandan da göçmenlerin gelişi sürüyordu. Konuyla ilgili, dönemin basınından bazı seçkileri nakledecek olursak;

Dikili'de bir göçmen köyü inşa edilme kararı alınmıştı⁹. Yine bu kararlara göre; göçmenlere çift öküzü verilecekti¹⁰. İzmir yöresine 151 göçmen evi yapılacaktı¹¹. Göçmenler için iskân ve toprak tevziati devama tabi tutulacak¹², sanatkâr göçmenlere traktör desteğiyle yardım sağlanacaktı¹³.

1924–1934 yılları arasında İzmir'e gelen mübadil miktarı ve bunlara devlet tarafından sağlanan imkânlar şöyledi¹⁴:

Aile Adedi: 13.234

Aile Nüfus: 62.947

Hane: 5.000

Dükkân: 3.000

Arsa: ---

Tarla: 100.000

Bağ: 5.000

Bahçe: 5.000

1923–1934 yılları arasında İzmir'e gelen muhacir ve mültecilerin aile nüfus miktarı ile bunlara verilen emval ise aşağıda verilmiştir¹⁵:

Aile Adedi: 6.243

Aile Nüfus: 28.992

Hane: 5.000

Dükkân: 2.000

Arsa: 1.243

Tarla: 130.000

Bağ: 10.000

Bahçe: ---

(İkdam, 12 Ağustos 1924)

9 *Anadolu*, 24 Şubat 1940.

10 *Anadolu*, 26 Mayıs 1940.

11 *Anadolu*, 23 Haziran 1940.

12 *Anadolu*, 10 Nisan 1940.

13 *Anadolu*, 21 Nisan 1941.

14 **Anavatan'a Göç Edenler: Türkiye Cumhuriyeti'nde (1923–1938) Mübadil, Muhacir ve Mülteciler, Genel bir Bakış**, Yay. Haz. Neziha Başgelen, Arkeoloji Sanat yay., İstanbul, 2008, s. 15.

15 *Aynı kaynak*; s. 21.

Gelen mübadil ve mültecilere ne derece imkânlar sağlanabiliyordu? Yangında zarar gören ve çoğu yok olan hane, işyeri, bağ ve bahçeler mevcut ihtiyaçları karşılar durumunda mıydı? Gelenlere kalacak yer sağlanamazsa, meskûn olan yerli halkla aynı evde yaşamının ne gibi zorlukları vardı? Soru işaretlerinin bitmediği bu dönemde hastalıklar¹⁶ da kol geziyordu. Bununla birlikte şehrin su¹⁷, elektrik, yakıt, ihtiyaç vb. bir sürü ihtiyaçları vardı ki; bunlar muhtemel afetlere karşı direnemeyecek, hatta belki de yeni afetlere kapı açacaktı...

İzmir yangınında yok olan bölgelerin imarı ve yeniden yapılanması süreci, 1940'lara kadar uzayacak¹⁸, bu tarihlere kadar kentteki yapısal faaliyetler imkânlar çerçevesinde devam edecekti.

Yangın sonrasında İzmir'i ziyarete gelen I. Kolordu Komutanı İzzettin Paşa'nın yaptığı incelemelere göre; 20.000–25.000 bina tahrip olmuştu. 1923 yılında, İstatistik Müdürlüğü'nün ortaya koyduğu verilere göre; İzmir'de bulunan 42.945 hanenin 14.004 adedi tamamen yanmış, işyerlerinin büyük kısmı yok olmuş, geriye 9.696 mağaza ve dükkân kalmıştı. Ayrıca bu dönemde eğitim ve sağlık hizmetleri durma noktasına gelmiş, Rum ve Ermenilerin şehri terk etmesiyle İzmir nüfusunda büyük bir düşüş yaşanmıştı¹⁹. İzmir vilayet merkezinin nüfusu bu dönemlerde şöyleydi:

<u>Yıllar</u>	<u>Kadın</u>	<u>Erkek</u>
1923	73363	83375 ²⁰
1924	85310	85376
1925	77881	88088
1926	81271	91503

1923 yılında İzmir merkez kazasının toplam nüfusu 161.138 iken, 1926 yılında bu sayı 172.774'e yükselmişti²¹.

Şehirde oluşan nüfus boşluğunu, göç edenlerle aynı işi yapan İzmirli Yahudiler, Türklerden daha çabuk bir vaziyette doldurmuşlardı. Türklerle işbirliği kurup, şehrin yeniden yapılanması ve canlanması yönünde kalkınmaya önayak olmaya çalışmışlardı. Avrupa, bu dönemde tıpkı Rum ve Ermenileri Türklerle karşı karşıya bıraktığı gibi; bu işbirliğine de mani olmak için Yahudileri İzmir'de ayaklandırma

16 Bunun bir örneği; Selanik'te Türk muhacirler arasında veba hastalığının yaygınlaşması ve tehlike saçmasıdır. *İleri*, 18 Temmuz 1340.

17 İzmir şehrindeki su sorunu, bu dönemlerden itibaren 1940'lı yılların gazetelerinde bile gündem tutmuştur. Bkz. *Tevhid-i Efkâr*, 21 Temmuz 1923, *Tanin*, 18 Ağustos 1923, *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1341, *Anadolu*, 13 Şubat 1940.

18 E. Serçe vd., **a.g.e.**, s. 5.

19 E. Serçe vd., **a.g.e.**, s. 15, 16.

20 *Ahenk*, 16 Temmuz 1923 tarihinde basında yer alan bilgilere göre İzmir sınırları içindeki tüm erkeklerin sayısı ise 179.346'dır.

21 *Ahenk*, 5 Temmuz 1928.

girişiminde bulunmuştu. Ancak, Yahudilerin, gerek ekonomik sıkıntıları gerekse iş arayışı içine düşmüş olmaları buna meydan vermemişti²².

Avrupa basınında başlıklar, genellikle; büyük yangın sonrasında şehrin harabeleriyle ilgiliydi. Amaç, İzmir'e yapılacak yatırımları caydırıcılıkla engellemek idi. Öyle ki, yangın sonrası İzmir yapılanmaya başlamadan önce, "şehirde bir çiviye duvara çakmayı bilmeyen altı kişinin olmadığı" yönünde bilgiler veriliyordu²³. Birçok Avrupalı finans ve teknik şirket kuruluşları, yıkılan İzmir için bol miktarda yanlış yapılanma umutları yaratıyorlardı. Hâlbuki İzmir'de halen dönen fabrika çarkları, atölyeler ve inşaat işçileriyle uzmanları imar için yoğun bir biçimde çalışıyorlardı. Elbette ki, istenilen noktada bu yapılamıyordu; ancak Avrupa basınında çıkan bu tür haberler de asılsız söylemlerden ibaretti²⁴.

1924–1925 döneminden itibaren "Güzel İzmir" in imarına hız verilmiş²⁵, 1927–1928 yıllarında da aynı istikrarla devam edilmişti. Yangından sonra kimi binalar ayakta kalmış; bunlardan bazıları da sonraki dönemlerde çeşitli afetlerden zarar görmüştü²⁶.

Sonuç

İzmir'in kaderi bu büyük yangınla birlikte şüphesiz büyük oranda değişmişti. Yeni bir İzmir inşa etmek üzere dış ülkelerden yetkili kimseler getirildi. İmarla başlatılan yeniden yapılanma süreci, bütçe olarak, ağzına kadar dolu bir kesenin varlığını gerektiriyordu. Bu dönemlerde alevlenen mübadiller konusu da bu zor sürecin içinde adeta bambaşka bir süreç başlatmıştı.

İzmir, bu dönemde yaşam standartları açısından büyük bir düşüş yaşamış, yıllarca da bunun tesirinden kurtulamamıştı. Şehirde çıkan yangın, mesken kalıntılarının kömürleşmiş görüntüsü gibi, İzmir'in de hayatını karartmıştı. Ev, yol, ulaşım, su, sağlık, güvenlik, iş, geçim ve daha bir sürü ciddi sorun İzmir'in kurtuluşundan sonraki yarım asrına damgasını vurmuştu. Bu süreç daha da kötü geçebilirdi. Ancak, İzmir'in başında, buna müsaade etmeye gönül el vermeyecek ve yaşam kalitesinin artmasını sağlayan çalışmalarıyla İzmir'de adeta seferberlik ilan edecek olan birçok yetkili isim vardı.

22 İlhan Pınar, **Gezginlerin Gözüyle İzmir; Karl Klinghardt'ın İzmir'i (1924)**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1997, s. 56.

23 Her şey bir yana; bu dönemlerde İzmir'de bir bağırsak fabrikasının kurulacağı yönündeki kapalı zarf usulü inşaat ihalesi bile bu tezi çürütmeye yetmektedir. Bkz. *İleri*, 11 Temmuz 1924.

24 İ. Pınar, **a.g.e.**, s. 59, 62.

25 *Ahenk*, 17 Eylül 1341.

26 Bu konuda ayrıntılı bilgi ve günümüze intikal eden binalar için bkz. A. Nedim Atilla, **Gelişen İzmir, 1927-1928 İzmir Belediyesi Albümü'ne 2001 Yılından Bir Bakış**, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2001. Büyük yangından önceki dönemlerde İzmir yöresinde faaliyette olan resmi ve özel binalar, fabrikalar ve bazı kurum binalarının istatistiki verilerini; yangında kaybedilen binaların oranını değerlendirme ve kıyas açısından ayrıca bkz. **İzmir ve Çevresi Resmî, Özel Binalar İstatistiği, 1918**, Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998.

KAYNAKÇA

1. Gazeteler

Ahenk

Anadolu

Cumhuriyet

İleri

Tanin

Tevhid-i Efkâr

2. Kitaplar ve Makaleler

Anavatan'a Göç Edenler: Türkiye Cumhuriyeti'nde (1923-1938) Mübadil, Muhacir ve Mülteciler, Genel bir Bakış, Yay. Haz. Nezh Başgelen, Arkeoloji Sanat yay., İstanbul, 2008.

ARI, Kemal, **Büyük Mübadele**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2003.

_____, **Üçüncü Kılıç: İzmir'in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin**, Zeus yay., İzmir, 2006.

ATILLA, A. Nedim, **Gelişen İzmir, 1927-1928 İzmir Belediyesi Albümü'ne 2001 Yılından Bir Bakış**, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2001.

BÖKE, Pelin, **İzmir 1919-1922 Tanıklıklar**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2006.

GÖZCÜ, Alev, "Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arka planı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, VI/14, (2007/Bahar).

İzmir ve Çevresi Resmî, Özel Binalar İstatistiği, 1918, Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998.

KAYA, Mevlüt, "1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nda İzmir'de Yankesicilik, Gasp ve Hırsızlık Faaliyetleri", **İzmir Tarih ve Toplum**, sayı: 5, Haziran-Eylül 2009, Şenocak yay., İzmir 2009.

MARTAL, Abdullah, **Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir**, Yazıt yay., İzmir, 2007.

PINAR, İlhan, **Gezginlerin Gözüyle İzmir; Karl Klinghardt'ın İzmir'i (1924)**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1997.

SERÇE, Erkan, vd., **Küllerinden Doğan Şehir**, İzmir Belediyesi yay., İzmir, 2003.